

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/236984001>

Odnosi na ranim uzrastima

Chapter · January 2012

CITATIONS

0

READS

79

1 author:

[Dragana Breneselovic](#)

University of Belgrade

34 PUBLICATIONS **13** CITATIONS

SEE PROFILE

ISBN 978-86-86563-31-6

9 788686 563316

urednik
Aleksandar Baucal

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET

unicef

3.

Odnosi na ranim uzrastima

Dragana Pavlović Brenesalović¹

1. Zašto su važni odnosi?

Dete doživljava svet kroz odnose koje uspostavlja i razvija i ovi odnosi određuju njegov razvoj i učenje. Počevši od vezivanja za osobu koja se o njemu stara u najranijem uzrastu, preko odnosa koje dete razvija sa drugim odraslima i decom, odnosi su i polazište i podupirači na koje se oslanja celokupni razvoj i učenje. Deca razvijaju i konstruišu razumevanje i znanje, očekivanja i veštine na integrisani način, kroz odnose i kontekstualno iskustvo. Bez obzira da li je reč o porodičnom okruženju, dečjem vrtiću, nekom drugom socijalnom okruženju ili široj zajednici, priroda i kvalitet odnosa koji se uspostavljaju sa detetom i koje ono uspostavlja, osnov su za uspešno učenje, razvoj i dobrobit deteta.

U razmeni između deteta i odraslih, kao i između deteta i druge dece, od generacije do generacije, konstruiše se i rekonstruiše kultura. U toj razmeni, ponekad su deca oni koji vode, a odrasli su sledbenici, i obrnuto. Reagovanje odraslog na dete i njegove aktivnosti utiče na detetovo osećanje vlastite vrednosti, njegove kapacitete za učenje i njegovo rastuće osećanje pripadništva određenoj zajednici. Ove interakcije daju i odraslom priliku da uči, razvija se i menja, spoznavajući kroz njih dete, sebe i prirodu i smisao ljudskog funkcionisanja.

- Dete uči kroz odnose sa ljudima, mestima i stvarima. Deca uče holistički: njihovo fizičko, emocionalno, socijalno, jezičko, čulno, intelektualno učenje, uzajamno je povezano i odvija se simultano. Ono što čini da učenje bude smisleno za decu je protkanost odnosima ovih različitih oblasti iskustva. Deca upoznaju i razumeju svet kroz vlastite aktivnosti u interakciji i komunikaciji sa drugima i iskustvo učešća u zajedničkoj aktivnosti, i sa odraslima i sa vršnjacima, podstiče detetov razvoj. Odnosi su osnova i stalni kontekst u kome dete uči kako njegove akcije utiču na reakcije drugih, kako da na siguran način istražuje svoju okolinu, i kako da tumači i konstruktivno se nosi sa širokim spektrom osećanja, misli i iskustava.

¹ Ovo poglavlje nastalo je kao rezultat rada na projektu "Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji" (broj 179060) Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

- Rođenjem smo biološki „instalirani” za socijalno povezivanje. Deca se rađaju kao socijalna bića – ona su usmerena ka drugima i povezana sa njima. Kultura daje modele kako će se povezivanje nastaviti – podršku i puteve kojima će se povezanost razvijati. „Gramatika” socijalnog ponašanja prenosi se kulturom i na ranom uzrastu se uče pravila i razvijaju očekivanja o načinima i prirodi socijalnih interakcija: na primer, o reciprocitetu i „čekanju na red” u komunikaciji, šta znači starati se o drugom i biti saosećajan, šta je postojeća prihvatljiva slika sveta. Moćni pokretač male dece da uče je povezan sa njihovim „rađanjem” identiteta kao članova socijalne, kulturne, jezičke, etničke i geografske zajednice. Kroz odnose se izgrađuje poverenje i sigurnost koji su deci neophodni za uspostavljanje smislenih veza sa drugom decom i odraslima i sa mestima, stvarima i ljudima u njihovoj zajednici. Kroz participaciju u porodici, sa rođacima, vršnjacima, u neposrednom okruženju, deca uče vrednosti, verovanja i praksu koja ih povezuje sa njihovim socijalnim okruženjem i omogućava im da daju svoj doprinos zajednici.
- Dete uči ne samo iz onoga što vidi i doživljava oko sebe i iz sopstvenih aktivnosti već i iz načina kako se prema njemu drugi odnose. Da bi se dete osećalo dobro neophodno je da razvije jako osećanje pripadanja i pozitivni identitet. Biti član porodice i zajednice pomaže detetu u razvoju individualnih potreba i vrednosti, u oblikovanju deteta kao individue i uspostavljanju vlastitih potreba i preferencija. Povezanost sa drugima i osećanje autonomije se razvijaju zajedno i uzajamno se podražavaju. Kroz sigurne afektivne veze, osećanje lične moći i grupnog identiteta deca razvijaju i samopoštovanje, samostalnost, istrajnost i rezilijentnost (otpornost na nevolje kao kapacitet odupiranja, umanjivanja i prevazilaženja štetnih posledica nedaća i konstruktivnog pristupa problemima). Rezilijentnost obuhvata sposobnost deteta da se nosi sa pritiscima, stresovima i svakodnevnim izazovima, da se „povrati” od razočarenja, nedaća i trauma, da postavlja jasne i realistične ciljeve, da rešava probleme, da se uspošno odnosi sa drugima i da uvažava sebe i druge. Deca stupaju u interakcije sa različitim socijalnim grupama i pojedincima, suočavaju se sa različitim iskustvima u različitim okruženjima kao i prelascima na nove situacije i okruženja. Sposobnost prilagođavanja promenama uslovljena je time koliko se dete oseća dobro – zadovoljno sobom, prihvaćeno i moćno, i obrnuto, uspešnost nošenja sa promenama ojačava detetovo stanje dobra, samopoštovanje i pozitivni identitet.
- Detetove kompetencije nisu postignuto završno stanje, one su razvijajuće (u procesu razvoja) i kao takve nisu nešto što dete poseduje samo po sebi već se ispoljavaju kroz odnos deteta i konteksta kojim se kompetencija podržava. Drugim rečima, kompetencije deteta su deo sistema dete-kontekst i da li će se i kako ispoljiti zavisi od kvaliteta ovog odnosa – koliko je on podsticajan i podržavajući. Iz toga sledi da su odnosi deteta i odraslog od ključne važnosti kao kritički regulatori razvoja – oni ga formiraju, oblikuju i vode napred.

Dete kroz odnose:	Dete kroz odnose uči:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ izražava svoje potrebe i osećanja ▪ oslanja se na druge i izgrađuje osećanje poverenja i sigurnosti ▪ razvija sliku o vlastitom identitetu, vrednosti i pripadnosti ▪ razvija pozitivne načine interakcije sa drugima ▪ razvija neophodne kapacitete za nošenje sa konfliktima, problemima i novim situacijama 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ da razume svoje potrebe, osećanja i postupke ▪ kako da na siguran način istražuje svoju okolinu ▪ kako da komunicira i stupa u interakcije ▪ kako da bude prihvaćeno i prihvata druge ▪ šta se od njega očekuje i šta ono može da očekuje

2. Odnosi kao kontekstualni sistemi

Deca su aktivni učesnici u vlastitom razvoju, ispoljavajući od samog rođenja prirodnu ljudsku težnju da istražuju i ovladavaju okruženjem kroz interakcije sa drugim ljudima, mestima i stvarima. Odnosi se ne odvijaju u vakuumu i sami po sebi, oni su dinamička i složena mreža povezivanja i povratne sprege kroz akcije i interakcije samog deteta, socijalne sredine i fizičkog okruženja, što zajedno čini kontekst odrastanja deteta.

Deci je potrebno okruženje		
gde se osećaju:	gde mogu da:	u kome uče:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ sigurno ali ne prezaštićeno u toj meri da im se neopravdano ograničava iskustvo ▪ sigurno da će se njihove potrebe, interesi i interesovanja uvažavati i podržavati ▪ uključeno, usklađeno i da mu pripadaju 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ budu uključena u raznovrsne, kreativne, svrsishodne aktivnosti koje donose zadovoljstvo ▪ budu saslušana i da komuniciraju ▪ budu okružena dovoljno poznatim i istovremeno novim i izazovnim ▪ budu između različitih okruženja kao što je npr. porodica i vrtić sa sigurnošću u kontinuitet iskustva 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kako da prave dobar izbor ▪ kako da pregovaraju i da se dogovaraju ▪ kako da istražuju ▪ kako da razvijaju bliske i recipročne odnose bazirane na uvažavanju i prihvaćenosti

- **Bliski odrasli** su roditelji ili drugi odrasli koji se neposredno bave i staraju o detetu. Deca se razvijaju i uče pre svega kroz odnose koje uspostavljaju i realizuju sa odraslima koji zauzimaju važno mesto u njihovom životu i koji im pružaju ljubav, sigurnost i negu. Da bi se uspešno razvijalo, detetu je neophodno učešće u progresivno sve složenijim aktivnostima razmene sa jednom ili više osoba koje su posvećene odgajanju i dobrobiti deteta i sa kojima je ono razvilo snažnu afektivnu vezu. To mogu biti roditelji ili detetovi staraoci, ali i drugi odrasli iz šire porodice (babe, dede, tetke, ujaci) kao i osobe koje se profesionalno bave detetom.

- **Vršnjaci** su deca srodnih uzrasta koji dele isti „grupni“ identitet, kao i deca starijeg i mlađeg uzrasta koji su članovi porodice, susedstva, dečjeg vrtića ili drugog socijalnog okruženja. Već male bebe pokazuju interesovanje za druge bebe i decu i sa nekoliko nedelja mogu biti uključene u uzajamnu interakciju sa drugom bebom, a deca od godinu dana mogu razviti bliske i uzajamno zavisne odnose ukoliko imaju redovne mogućnosti da budu zajedno. Za dete je veoma važna mogućnost da ima interakcije sa vršnjacima, mlađom i starijom decom, da učestvuje u zajedničkim aktivnostima i izgrađuje prijateljstva. Vršnjaci su izvor podrške i izazova i dete mora naučiti da integriše pripadništvo vršnjačkoj grupi (da sledi, prihvata i sarađuje) sa drugim aspektima vršnjačkih odnosa, kao što su takmičenje, preuzimanje vodstva i razrešavanje konflikata. Ključna komponenta adaptacije u detinjstvu su odnosi sa vršnjacima kroz koje se razvijaju kapaciteti samoregulacije i odnosi prijateljstva. Kroz zajedničke praktične životne aktivnosti i igru sa vršnjacima:
- mala deca uče jedni od drugih kako da dele, kako da učestvuju u recipročnim interakcijama (npr. davanju i primanju, čekanju na red), kako da razumeju i uzimaju u obzir potrebe i očekivanja drugih i uvažavaju tuđe mišljenje, kako da kontrolišu vlastite impulse i razrešavaju konflikte.
- istražuju svoje teorije o svetu, izgrađuju svest o postojanju drugih perspektiva, razvijaju diskusije i dijalog, uče da razumeju i uvažavaju tuđe stanovište, da koriste argumentaciju i pregovaranje; postavljaju hipoteze, pitanja i razvijaju zajednički ideje, da prevazilaze datosti i generišu nova pitanja, preispituju, artikuliraju ideje, mišljenja i stanovišta, planiraju i osmišljavaju svrhovitu komunikaciju.
- preispituju vlastiti identitet, uočavaju snagu i slabosti kod sebe i drugih, preuzimaju nove uloge i odgovornosti; razvijaju osećanje pripadanja i prihvaćenosti; razvijaju prijateljstva i dobijaju podršku u novim situacijama i kada se suočavaju sa problemima.
- **Fizička sredina** obuhvata neposredan prirodni i artificijelni prostor i ono što on sadrži. Tu spada kako prostor u kome dete živi i u kome se kreće (npr. detetova soba, porodični stan, prostor vrtića, park i drugi otvoreni prostori), tako i različiti predmeti, sredstva, oruđa, produkti kulture i materijali u fizičkom okruženju. Neposredna detetova fizička sredina treba da bude bezbedna, poznata i predvidljiva, personalizovana i adekvatno stimulativna. Adekvatno stimulativna sredina znači da pruža dovoljno podsticaja (čulnih, akcionih, istraživačkih) ali da ne „pretrpava“ dete i ne otežava mu fokusiranje u aktivnosti. Izlaganje deteta prevelikoj stimulaciji (od prejakih i previše zvukova, previše boja, do previše igračaka) dezorganizuje i pasivizira dete. Idealno, sredina treba da bude i dinamički izraz učenja deteta i njegovih kapaciteta da oblikuju vlastito iskustvo, što znači da dete treba da bude aktivni učesnik u njenom oblikovanju.
- **Zajednica** je šire okruženje deteta koje obuhvata kako fizičku tako i socijalnu sredinu (različite ustanove, institucije, organizacije različitih vrsta delatnosti i usluga,

različite socijalne grupe – susedstvo, rodbina, prijatelji, vršnjaci i pojedinci), kao i društveni i kulturni milje u kome dete odrasta.

Detetov razvoj je pod uticajem složenog uzajamnog odnosa porodice i zajednice. Zajednica direktno i preko porodice indirektno oblikuje uslove i načine odrastanja malog deteta. U najširem smislu, kultura utiče na dečji razvoj kroz kulturom uspostavljen sistem vrednosti i verovanja kojima se oblikuje roditeljska praksa, formira okvir očekivanja od dece i načini njegove socijalizacije. Kultura stvara i kontekst za dečja iskustva i mehanizme prevođenja u svakodnevna životna iskustva kroz kulturne prenosnike kao što su jezik, stilovi komunikacije, verovanja, porodične vrednosti, običaji, rituali, preferencije u ishrani, tabui. Kulturna razvojna agenda, kao sistem makroregulacije, opšte je verovanje o prirodi deteta i detinjstva i očekivanja o dečjem razvoju. To je serija kulturno definisanih prekretnica u detetovom životu kada se kontekst podizanja deteta restrukturira pružanjem novog iskustva i očekivanja za dete: na primer, šta je prihvatljivo vreme kada se navikava na toalet, kada je poželjno pohađanje vrtića, koje je vreme polaska u školu, koji je adekvatan uzrast za učenje čitanja i pisanja.

Zajednica svojim opštim društvenim i pre svega ekonomskim karakteristikama, kao i praksom društvene brige o deci i prosvetnom politikom, može pojačavati uslove koji su potencijalna opasnost za zdravlje i dobrobit deteta (npr. velika nezaposlenost, neadekvatni stambeni uslovi, zagađenost sredine, promovisanje ili prećutno prihvatanje nasilja i netolerancije) kao i podržavati nejednake mogućnosti razvoja i učenja (npr. ograničeni resursi za rekreaciju, nerazvijena mreža različitih oblika rada sa predškolskom decom, poruka socijalnog isključivanja ili diskriminacije na bazi etničkog, klasnog i zdravstvenog statusa).

Za dete je zajednica pre svega njegovo neposredno okruženje – porodica, susedstvo, rodbinski sistem, vrtić i druge ustanove i institucije u koje se uključuje i posećuje (dečje pozorište, igraonice, dom zdravlja, mesta za izlaske i zabavu, prodavnice...). Još pre nego što ovlada hodom i govorom, dete je zainteresovano za različite vrste doživljaja i iskustava koja mu pružaju nova okruženja kroz koja razvija nova znanja, osećanje pripadnosti i zajedničkog socijalnog učešća, a time i vlastite vrednosti.

3. Odnosi kao dijadni sistem

Deca rastu i razvijaju se u kontekstu bliskih i zavisnih odnosa koji mu pružaju ljubav, negu, sigurnost, responsivnu interakciju i podršku. Odsustvo ovakvog odnosa makar sa jednom osobom, otežava razvoj i može imati niz negativnih posledica. Kvalitetni odnosi kojima se podržavaju dobrobit i kompetencije deteta podrazumevaju afektivnu vezu sa drugim ljudskim bićem, bilo da je to roditelj, drugo dete, rođak, sused, vaspitač ili bilo koja druga osoba koja ima važnu ulogu u životu deteta. Uspostavljanje čvrstih afektivnih odnosa podržava i pojačava kod deteta spremnost da otkriva, upoznaje i preispituje različita obeležja i svojstva neposrednog fizičkog, socijalnog i simboličkog okruženja i kroz taj proces da se razvija i uči.

Sposobnost uspostavljanja i razvijanja odnosa je celoživotni proces, ali počeci tog procesa počinju na neki način još pre detetovog rođenja i mogu se videti u prvim danima i nedeljama bebinog života. Afektivno vezivanje je termin koji se uobičajno koristi za duboko i čvrsto emocionalno vezivanje bebe i deteta za važnu osobu u njegovom životu. Bebe se mogu

vezati za više važnih i značajnih osoba: pored majke to je i otac, a pored roditelja ili staraca, to mogu biti npr. dede i babe, braće i sestre, osobe van porodice koje brinu o njemu.

Bebe imaju sposobnost ne samo da reaguju na druge već i da same iniciraju interakcije. Na primer, novorođenče je zainteresovano za ljudsko lice i provodi dugo vremena jednostavno „piljeći“ u lice odraslog koji ga drži; bebe se intenzivno fokusiraju na lice druge osobe i nastoje da imitiraju izraze lica i vokalne izraze osobe koju posmatraju; bebe reaguju na gestove i koriste govor tela i zvuke da bi privukle pažnju i komunicirale; pokazuju interesovanje za komunikaciju i razgovor koji se odvija oko njih.

Odnos između deteta i druge osobe nije prosti odraz njihove pojedinačne interakcije ili njihovih karakteristika kao pojedinaca. On je dijadni sistem, što znači da ga treba sagledavati kao dinamičku celinu uzajamno zavisnih i povezanih elemenata, što je više od pojedinačnih elemenata koji ga čine. Kao dijadni sistem on ima nekoliko obeležja: prvo, on odražava karakteristike pojedinaca koji su uključeni, npr. bioloških predispozicija (temperamenta) i personalnih faktora, kao i karakteristika povezanih sa kvalitetom samih odnosa; drugo, ovaj odnos je proces povratne sprege, koji uključuje interakcije i komunikaciju, percepciju sebe i drugoga i ova razmena je ključna za uspešno funkcionisanje odnosa; konačno, ovaj odnos je asimetričan i postoji različit nivo odgovornosti s obzirom na uloge i zrelost odraslog i deteta.

Uspešni odnos kao dijadni sistem podrazumeva:

- **usklađenu komunikaciju** – Sigurni odnosi su bazirani na sudejstvujućoj, uzajamno zavisnoj komunikaciji. Signali poslani od svakog člana usklađene dijade odgovaraju vremenski i po kvalitetu jedan drugome. Ova usklađena komunikacija najčešće se odvija kroz neverbalne signale: kontakt očima, izraz lica, ton, gestove, položaj tela, ritam pokreta i bazira se na *odgovarajućem (kontingentnom) reagovanju* – Odgovarajuće reagovanje podrazumeva da oni koji su uključeni u odnose reaguju odmah i odgovarajuće na signale, komunikaciju i stanje onog drugog. To znači razumeti neverbalne poruke bebe i u skladu sa tim reagovati, čime ona postaje aktivni učesnik interakcije, a ne pasivni primalac. U usklađenoj komunikaciji odrasli reaguje na aktualnu potrebu deteta, a ne na vlastitu unapred formiranu zamisao šta bi detetu trebalo i time razvija vrstu interakcije i okruženja koja za dete donosi zadovoljavanje potrebe i postizanje stanja udobnosti i istovremeno je početak detetovog ovladavanja složenim sistemom komunikacije. Na primer, bebin plač odrasli prihvata kao signal kojim beba iskazuje svoju potrebu i odrasli nastoji da je identifikuje i odgovori na nju – da li je beba gladna ili joj je neudobno ili traži pažnju... Ili, uobičajna „igra“ između bebe i odraslog glasovne razmene: odrasli više puta ponavlja zvuk koji je proizvela beba, zatim proizvodi novi zvuk i čeka da ga beba ponovi...

- **refleksivni dijalog** – Odrasli prepoznaje signale koje šalje dete, tumači ih i iznosi detetu na način kojim pomaže detetu da razume i vlastito stanje i stanje odraslog. To može da uključuje verbalizaciju emocija, opažanja, misli, namere, sećanja, ideje, verovanja i oče-

kivanja. Na primer, u situaciji pranja ruku posle boravka napolju odrasli vodi razgovor: „Sad ćemo da operemo ruke i da se odmorimo jer smo puno šetali. Koliko smo šetali?“ Dete rukom pravi gest u značenju „daleko“. Odrasli kaže: „Daleeeeko. Mene su zabolele noge, a tebe?“ Dete odmahuje glavom. Odrasli kaže: „Tebe ne, ti se nisi umorila. Ja ću da sednem da se odmorim, a šta ćeš ti?“ Time odrasli kreira osećanje da je subjektivni doživljaj važan i da se može podeliti sa drugima, čime daje smisao interakcijama.

- **emocionalnu komunikaciju** – Ona podrazumeva prihvatanje i razumevanje i pozitivnih i negativnih emocija drugoga i razumevanje i upravljanje vlastitim emocijama čime se razvijaju emocionalne kompetencije i regulacija. Odrasli za kojeg je dete vezano može širiti i deliti sa detetom iskustvo vitalnosti, entuzijazma i radosti življenja čime stvara osnov za razvijanje pozitivnog doživljaja sebe i drugih. Podjednako je važna i sposobnost odraslog da ostane povezan sa detetom u trenucima neprijatnih emocija i pomogne detetu da ih ublaži i da mu ih olakša. Odrasli pokazuje detetu da razume njegove emocije (bes, strah, tugu, ljubomoru...) i pruža mu podršku da ih konstruktivno izrazi. Dete time uči da neće biti napušteno u takvim trenucima i uči da razume i prevaziđe bolno emocionalno stanje. Na primer, u trenutku besa deteta, odrasli nastoji da ga čvrstim zagrljajem smiri i stavlja detetu do znanja da ima pravo da se ljuti, ali da se ljutnja ne izražava bacanjem i lomljenjem igračaka.

Emocionalno uskladena komunikacija podrazumeva i osetljivost na razlike, kao što je ciklično smenjivanje kod deteta potrebe za bliskim kontaktom naspram potrebe za odvajanjem ili osamljivanjem. Na primer, beba može plačem tražiti bliski fizički kontakt i smiriti se ukoliko je uzmemo u naručje, ali isto tako povremeno može pokretima i gestovima (okretanjem glave, sklanjanjem pogleda) tražiti prekid kontakta i smiriti se ako je spustimo u krevetac. Ili, deca vole male, zaštićene prostore u kojima se mogu povremeno izolovati (zavlačenjem ispod stola, iza fotelje, pravljenjem „šatora“).

- **obnavljanje komunikacije** – To je sposobnost da se prihvati narušavanje i postojanje prekida u komunikaciji i ponovno uspostavljanje pozitivnih odnosa. U interakciji između deteta i odraslog prirodno dolazi do povremenog nerazumevanja, odbijanja i prekida u komunikaciji. Odrasli pomaže u ponovnom uspostavljanju komunikacije pomaganjem detetu da razume prirodu prekida, pokazivanjem da se razlozi prekida mogu identifikovati i da je moguće i važno ponovo uspostaviti komunikaciju. Produžavanje prekida, posebno ako je praćeno poniženjem ili neprijateljstvom, ima negativne efekte na razvoj detetove pozitivne slike o sebi i osećanje vlastite vrednosti.
- **pozitivni stres** – Optimalni stres stimuliše neurološki razvoj i omogućava integrisanje detetovog iskustva. To je vrsta izazova i promena koje pred dete postavlja nove zahteve, čime se mobilišu njegovi potencijali i stimuliše napredak, ali kojim se ne ugrožava njegovo osećanje sigurnosti, uskladenosti i identiteta. Da li će stres biti pozitivan za dete zavisi pre svega od dostupnosti podrške odraslog koja se zasniva na poznavanju deteta kao i od detetovog odnosa prema stresu baziranog na prošlom iskustvu.

- **razvijanje koherentnih narativa** – Povezivanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti kroz priče je način na koji dete gradi autobiografske forme svesti o sebi i svetu. Priče su način na koji dajemo smisao događajima i našim životima. Odrasli uči dete o njemu samom i drugima uključujući ga u ko-konstrukciju priča o životnim događajima. Čineći to, odrasli istovremeno i sarađuje u konstruisanju realnosti za dete i daje mu oruđa za razumevanje sveta u kome živi.

4. Kakvi treba da su odnosi? Kvalitet odnosa

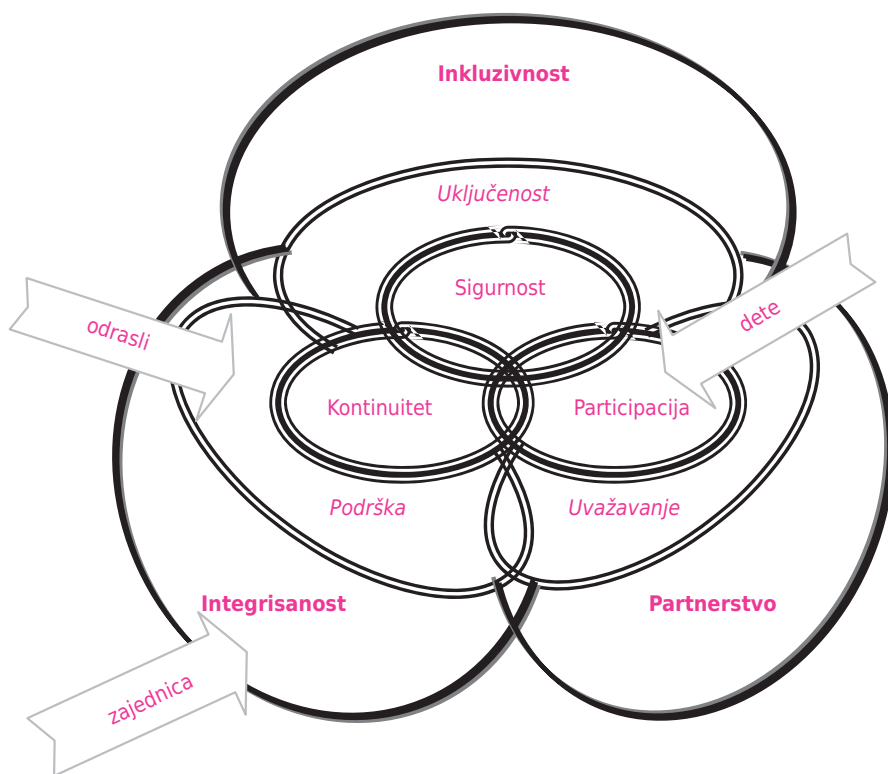
Pitanje kakvi treba da su odnosi nije pitanje specifičnih i pojedinačnih aktivnosti i interakcija deteta, i sa detetom, već ukupnog kvaliteta odnosa deteta *sa i u* sredini iz kojeg proističu pojedinačne aktivnosti i koji se kroz pojedinačne aktivnosti i interakcije izgrađuje i razvija. O kvalitetu odnosa govorimo iz tri perspektive: perspektive deteta, perspektive odraslog i perspektive zajednice i prakse društvene brige o deci. Na shemi su prikazane dimenzije kvaliteta odnosa iz sve tri perspektive i njihovo uzajamno preklapanje i povezanost.

4.1. Kvalitet odnosa iz perspektive deteta

Sigurnost. Da bi deca mogla da istražuju moraju se osećati sigurno. Tek kada se osećaju sigurno, mogu tragati za izazovima. Osnov detetove sigurnosti je uspostavljena čvrsta veza sa odraslim koja se bazira na ljubavi i staranju. Sigurnost proističe iz odnosa poverenja i predvidljivosti. Sigurnost je blisko povezana sa načinom nege i zadovoljavanja potreba deteta. Reagovanje na detetove potrebe – kod beba često izražene različitom vrstom plača – bliskim fizičkim kontaktom, ljuljanjem, pružanjem odgovarajuće nege, obraćanjem bebi, to je ono što čini da se beba oseća „kao u raju“. Predvidljivost može biti socijalna („ljudi koje znam biće ovde za mene“) i fizička („znam gde mogu naći moju lutku“). Predvidljivost je važna jer ona razvija kod dece osećaj da imaju kontrolu nad situacijama i događajima. Predvidljivošću se eliminiše haotičnost, ali i rigidnost u odnosima. Za malu bebu poverenje je osećanje da će njena potreba biti zadovoljena čim je iskaže, a predvidljivost ustaljenost ritmova, dnevne procedure i rituala (na primer, prepoznavanje da će dobiti hranu po načinu kako je majka uzima). Starije dete osećać se sigurno u sredini i odnosima u kojima su pravila poznata i dosledna i gde zna šta se od njega očekuje, gde je zaštićeno od fizičkih napada i psihološkog povređivanja (poniženja, etiketiranja, potcenjivanja) i gde se oseća uklopljeno.

Kontinuitet. Deci je pre svega potreban kontinuitet u odnosu sa značajnim bliskim odraslima. Za sasvim malu bebu, samo prisustvo bliskog odraslog obezbeđuje kontinuitet i čulno zadovoljstvo koje joj je potrebno da bi proširivala iskustvo. Poznatost, ustaljeni obrasci i predvidljivost daju starijoj bebi osećaj vlastitog identiteta. Kontinuitet pažnje ključnih osoba koje dobro poznaju dete, tumače i reaguju na njegove poruke, omogućavaju detetu da iskaže svoje namere i slobodno se igra i istražuje i istovremeno detetu daje sigurnost za upuštanje u širi spektar odnosa i aktivnosti sa novim osobama i u novim situacijama.

Tokom samo jednog dana mnoga deca doživljavaju više prelazaka u različita socijalna okruženja, odlaskom u park, vrtić, posete. Odrastajući i šireći svoje iskustvo, deca počinju

Šema 2: Dimenzije kvaliteta odnosa iz perspektive deteta, odraslog i zajednice

da bivaju svesna da su, kao što pripadaju porodici, deo i određene zajednice i kulture. Pitanje kontinuiteta nije, prema tome, pitanje kongruentnosti (identičnosti) već kompatibilnosti (usklađenosti) odnosa u različitim okruženjima. To znači da kontinuitet ne podrazumeva jednake vrste iskustava u različitim okruženjima i sa različitim osobama, već neprotivrečnost i povezivanje različitih vrsta iskustava. Na primer, ukoliko odrastaju u multikulturalnom i multilingvističkom okruženju, deca mogu usvojiti više jezika i kulturnih obrazaca, zavisno od konteksta, i time se stimuliše, a ne otežava, njihov razvoj.

Prelasci u nova okruženja, kao što je polazak u jasle ili vrtić, osetljivi su periodi tranzicije u kojima kontinuitet dobija na značaju. Bebama i deci je potrebno da prelazak u novu sredinu ima oslonac u onome što im je blisko i poznato: da novu sredinu upoznaju sa osobom za koju su vezane i u koju imaju poverenje, da se susreću sa iskustvima koja su bliska njihovom porodičnom životu i kulturi, okružena poznatim predmetima, novim odraslima koji im pokazuju da su ona važna i koji im posvećuju individualizovanu i personalizovanu pažnju, i gde će imati priliku da izraze svoja osećanja i strahove i dele sa drugima svoje iskustvo porodičnog života u novoj sredini.

Participacija. Participacija je proces zajedničkog odlučivanja o stvarima koje nas se tiču i koje utiču na naš život i na zajednicu u kojoj živimo. Deci je potrebno da ih drugi vide kao kompetentne i osobe čiji se interesi, potrebe i želje uzimaju u obzir. Deca uče participirajući u zajedničkim aktivnostima sa odraslima i drugom decom. Participirati znači učestvovati u procesu razmene kroz koji se izgrađuje zajedničko značenje u odnosima uzajamnog uvažavanja i podsticanja autonomije. Participirati, znači biti aktivno uključen, biti aktivni agens, onaj koji utiče na svet oko sebe, a ne pasivni učesnik aktivnosti i zbivanja koje su za dete drugi organizovali. Dete ima potrebu za aktivnim učešćem u svemu što se oko njega dešava, sa svojim specifičnim kompetencijama, potrebama, interesovanjima i preferencijama. Pravo na participaciju za malo dete znači otkrivanje sveta kroz neposredno iskustvo sa ljudima, drugom decom, stvarima, događajima i idejama i pravo na izbor. Pravo na participaciju znači uključenost u proces donošenja odluka, od mikro plana izbora šta će se igrati do plana pomoći u osmišljavanju i razvoju prirode događanja u okruženju u kome deluje.

Deci su potrebne mogućnosti da:

- aktivno učestvuju
- budu uključena u donošenje odluka i pravljenje izbora
- dele informacije i učestvuju u dijalogu sa drugom decom i odraslima, pri čemu je dijalog zasnovan na uzajamnom poštovanju i razmeni
- budu istinski konsultovana i osećaju da su njihova osećanja i mišljenje važni
- vide da njihove ideje, očekivanja i osećanja dovode do promena
- svojim učestvovanjem doprinose onome što odrasli rade i smatraju važnim i smislenim

Ne postoji donja granica za pravo na participaciju – deca mogu da participiraju na svakom uzrastu. Način participacije dece treba da je određen razvojnim kapacitetima dece, iskustvom i njihovim interesovanjima. I bebe i mala deca imaju svoje mišljenje i sposobna su da ga izraze, a ono što se menja sa uzrastom su forme izražavanja. Od rođenja deca počinju da razvijaju veštine i kompetencije participacije. Responsivnost i uvažavanje na koje nailaze kod bliskih odraslih i u okruženju povećavaju i podržavaju razvoj ovih kompetencija. Dečji kapaciteti su često potcenjeni jer ih odrasli sagledavaju iz vlastite perspektive i jer odrasli ne uspevaju da kreiraju okruženje u kome će dete moći da artikulise svoja očekivanja, poglede i kompetencije. Kada se deci daju mogućnosti za participacijom, ona razvijaju viši nivo kompetencija, što za uzvrat povećava kvalitet participacije.

Kroz participativne odnose dete:

- jača osećanje vlastite dobrobiti i samopoštovanja
- razvija metakognitivne kapacitete rezonovanja, refleksije, planiranja i predviđanja
- uči kako da reprodukuje praksu kroz igru i da vremenom transformiše tu praksu
- uči kako da izrazi sebe, da razume druge i kako da se odnosi prema njima
- uči o uzajamnoj zavisnosti, o deljenju, pravljenju izbora i svom mestu u svetu
- uči kako da rešava probleme i preuzima odgovornost
- izgrađuje smisao i svrhu

4.2. Kvalitet odnosa iz perspektive odraslog

Uključenost. Uključenost podrazumeva istinsko bavljenje detetom i ona se manifestuje kroz:

- *Osetljivost* i individualizovanu negu i staranje o zadovoljavanju potreba deteta. Forma nege se menja kako dete odrasta: za bebe je važno zadovoljavanje njihovih potreba bez odlaganja čime se razvija osećaj sigurnosti i poverenja (ne može se „pokvariti” beba time što joj se zadovoljavaju potrebe, ona se „kviri” ako je to zadovoljavanje nekonzistentno, haotično, neustaljeno); za stariju decu to će biti poruka protkana kroz odnos „tu sam ako ti zatrebam”. Takođe, nega mora biti individualizovana: na primer, svakom detetu je potrebna hrana, fizički kontakt, održavanje higijene, ali će bebe od rođenja ispoljiti različite preferencije u pogledu količine hrane, načina na koji vole da se drže, pokreta i zvukova koji ih smiruju. Fizička nega je osnov za uspostavljanje odnosa kada je personalizovana i usmerena na individualne potrebe i preferencije i kada odrasli razume da svako dete ima individualni tempo koji fluktuiira i menja se čak i tokom jednog dana. Nega mora biti personalizovana. To znači da kvalitetna nega ne podrazumeva samo zadovoljavanje detetovih potreba već proces kroz koji se odnosimo prema detetu kao vrednom i jedinstvenom ljudskom biću. Na primer, hranjenje ili prepovijanje deteta koje odrasli obavlja mehanički, bez komunikacije sa detom, baveći se paralelno nečim drugim, iako zadovoljava konkretnu fizičku potrebu deteta, ne pruža osnov za razvoj poverenja i sigurnosti. Detetu je potrebno da se oseća kao jedinstveno ljudsko biće, čijeg smo prisustva i osobenosti stalno svesni. Na primer, odrasli i u situaciji zauzetosti, svojim obraćanjem, osmehom, pogledom, dodirom, emituje tu poruku sasvim malom detetu, a starijem je emituje davanjem objašnjenja za svoje aktivnosti ili uključivanjem deteta u aktivnosti kojima se bavi. Odgovornost svih odraslih je da štite prava deteta i obebeđuju da se dečji interesi, potrebe i želje uzimaju u obzir. Kada su deca suviše mala ili ne mogu da izraze svoje potrebe i želje verbalno, uloga odraslog postaje još važnija kroz osetljivost u interpretaciji detetovih potreba i želja i prepoznavanje njegovih kapaciteta.
- *Podešenost (usklađenost)* koja podrazumeva razumevanje dečje perspektive. Podešavati se detetu znači pre svega posmatrati i slušati dete: pratiti govor tela, ponašanje i ono što dete govori i radi i nastojati da razumemo šta to o detetu govori. Slušanje deteta ne znači samo čuti ono što dete kaže, već posmatrati i razumeti neverbalno ponašanje deteta (gestove, izraz lica, pokrete, mimiku, ton); slušati i razumeti verbalnu poruku; sagledati i razumeti kontekst. Biti podešen detetu znači biti pažljivi posmatrač, reagovati na dete, razumeti na šta ukazuje detetovo ponašanje, adekvatno tumačiti detetova interesovanja, osećanja, mišljenje i namere.
- *Refleksivnost* koja podrazumeva promišljanje pre, tokom i nakon akcija koje odrasli preduzima; razumevanje da naše personalne karakteristike utiču na način kako će

se drugi odnositi prema nama; podrazumeva svest da naša vlastita verovanja, iskustva i očekivanja oblikuju i utiču na našu percepciju detetovog ponašanja i utiču na naše vlastito ponašanje i reagovanje; to znači, promišljati svoje akcije i pratiti kako se one tumače, šta izazivaju i shodno tome ih menjati. Na primer, refleksivnost uključuje postavljanje pitanja sebi: Zašto se to desilo? Kako sam ja tome doprineo? Kako ja to razumem, a kako to razume dete? Šta bi bilo bolje da uradim?

Podrška kao ojačavanje. Za podršku dečjem razvoju i učenju važno je da dete ima bliske i stalne odnose sa roditeljima ili drugom osobom koja se stara o njemu i da taj odrasli:

-
- pomaže detetu da razume i kontroliše svoje želje, potrebe, namere
 - pomaže detetu da razume vlastito psihičko stanje i stanje drugih
 - pomaže detetu u ponovnom uspostavljanju narušenih i trenutno prekinutih odnosa
 - štiti dete od onoga čega se plaši i opasnosti kojih i ne mora biti svesno
 - postavlja jasne granice u ponašanju i očekivanjima na način koji je dosledan i sa uvažavanjem
 - pruža mogućnosti i podršku detetu za učenje novih veština i kompetencija
 - pruža mogućnosti detetu da razvija socijalne veštine kroz stalne odnose sa različitim osobama i drugom decom
 - pruža mogućnosti i podržava dete u učenju kooperativnih odnosa sa drugima i veština razrešavanja konflikata
-

Između odraslog i deteta postoji asimetričnost, ne samo u znanju, kompetencijama, iskustvu, već pre svega u moći. Iz asimetričnosti u moći odraslog ne treba da proističe vladanje i upravljanje detetom, kao ni pokroviteljstvo i preterana zaštita deteta, nego odgovornost za stavljanje svoje moći u funkciju ojačavanja deteta i njegovih kapaciteta. To znači promenu u određenju značenja moći sa „moći nad“ u „moć za“, kao moć pojedinca da oblikuje vlastiti život i svet, „moć sa“ kroz kolaboraciju, solidarnost i kolektivnu akciju i „unutrašnju moć“, kao samopouzdanje i osećanje vlastite vrednosti. Na primer, odrasli ne donosi odluku u ime deteta („moć nad“) nego daje mogućnost detetu da pravi vlastiti izbor („moć za“) i/ili dete i odrasli kroz dijalog donose zajedničku odluku („moć sa“). Ili, odrasli ne nastoji da kontroliše detetovo ponašanje kroz sistem spoljašnje kazne („moć nad“) već podrškom razvoja detetove samokontrole („moć za“) i samostalnosti („unutrašnja moć“).

Odrasli ne radi umesto deteta, ne daje gotova rešenja, ne propisuje, već:

- *održava balans*: balans između kontinuiteta, poznatosti i predvidljivosti sa jedne strane, koje su neophodne za detetovo osećanje sigurnosti i, sa druge strane, fleksibilnosti, izazova, novina i nepredvidljivosti koji stimulišu detetov razvoj; balans između, sa jedne strane, uvažavanja detetovih osećanja, podsticanja radoznalosti, inicijative i samostalnosti i sa druge strane, podvlačenja pravila koja omogućavaju deci i odraslima da žive u harmoniji i doprinose razvoju samokontrole; balans između detetove ranjivosti i zavisnosti od odraslog i, sa druge strane, sagledavanja deteta kao kompetentnog, uvažavanja prava deteta i odgovarajuće podrške većoj samostalnosti i nezavisnosti.
- *modeluje*: primer je ono što dete pre svega, neposredno i spontano, preuzima i usvaja. Za dete je primer ne samo ono što odrasli govori nego prevashodno ono što čini i kakve odnose uspostavlja. Odrasli modeluje svojim ponašanjem i postupcima načine stupanja i realizacije odnosa sa drugima i načine razumevanja sveta koji nas okružuje. Na primer, otvorenost prema novom, preuzimanje rizika, radost otkrivanja i istraživanja, odnos uvažavanja, razumevanja i saradnje sa drugima, dete će razvijati samo ako odrasli to manifestuje kroz svoje ponašanje i akcije, a ne ako mu o tome govori i to zahteva od deteta.
- *podupire*: odrasli koji podržava dečji razvoj i učenje je pažljivi posmatrač deteta i ohrabruje ga da ide iznad datog nivoa znanja i veština. On podupire detetove aktivnosti tako što: pruža pomoć kada je potrebna; pomaže detetu da se fokusira na aktivnosti koje za njega imaju značenje i smisao, obraćajući pažnju na njegova interesovanja, zaštitom od preterane stimulacije, i nenametljivim, pouzdanim prisustvom; ohrabruje detetovu aktivnost ne direktnim vođenjem ili „navijanjem”, već dajući poruku da veruje u detetove razvijajuće kompetencije.
- *proširuje* aktivnosti deteta kroz komunikaciju (razgovorom o iskustvu deteta i beleženjem i prikupljanjem verbalnih i neverbalnih izraza i produkata detetovih aktivnosti; komentarisanjem, pričanjem, tumačenjem, verbalnim opisom detetove aktivnosti; podsticanjem korišćenja govora) i kroz akcije (učešćem u igri i aktivnostima i istraživanju dodavanjem neočekivanog, preuzimanjem određenih uloga, obezbeđivanjem stimulativne sredine i materijala i oruđa i uključivanjem deteta u aktivnosti odraslog).

Uvažavanje. Uvažavanje je proces izgradnje uzajamnog odnosa poštovanja i razumevanja. Odrasli koji razume potrebe i težnje deteta izgrađuje to razumevanje kroz posmatranje; spreman je da uči od deteta i onih koji su detetu bliski, kroz fleksibilan, individualizovani odnos i aktivno uključivanje deteta.

Poštovati dete znači:

- istinsko prihvatanje svakog deteta kao kompetentnog i vrednog po sebi
 - uvažavanje različitosti i prihvatanje različitosti kao vrednosti
 - uvažavanje detetovog porodičnog i kulturnog okruženja
 - poštovanje deteta kao individue: prepoznavanje i uvažavanje specifičnih detetovih potreba, osećanja i interesovanja
 - uzimanje u obzir onoga što interesuje, brine i čime se zanima dete, obraćanje pažnje na govor deteta i adekvatno reagovanje
 - uvažavanje detetovih odnosa sa njemu bliskim osobama – prijateljima, članovima porodice, kao i ljubimcima i predmetima koji su za njega važni
 - stvaranje mogućnosti i slobode da deca sebe izraze
 - pružanje integrisanog socijalnog iskustva i zajedništva
 - dostupnost detetu i deljenje zajedničkih trenutaka intimnosti
 - pomaganje deci da razumeju šta jeste i šta nije prihvatljivo
 - vlastita doslednost, poštovanje sebe i doslednost u onome što kažemo i radimo
 - sagledavanje deteta kao aktivnog građanina i razumevanje da kada odrasli donose odluke koje se odnose na decu, moraju da misle šta je za dete najbolje, da pažljivo slušaju decu i uzimaju u obzir njihova gledišta kao i da usklađuju svoje akcije sa detetom i igrovnom situacijom.
-

4.3. Kvalitet odnosa iz perspektive zajednice i društvene prakse brige o deci

Ne samo da zajednica mnogostruko utiče na porodicu i uslove i načine podizanja deteta kroz kulturu, ekonomski nivo razvoja i opšte društvene okolnosti, već i savremena porodica nije samodovoljna – njoj je potrebna podrška zajednice u podizanju deteta. I porodica i dete uključeni su u različite vrste usluga, programa i servisa zajednice – od zdravstvenog sistema, predškolskih ustanova, kulturne ponude, do otvorenih prostora namenjenih deci, kao što su parkovi, tereni, igrališta. Kvalitet odnosa i iz perspektive deteta i iz perspektive odraslog oblikuje se, podupire ili otežava prirodom odnosa koji se uspostavljaju na nivou zajednice. Iz perspektive zajednice ti odnosi bi trebalo da imaju sledeće kvalitete:

- 146 **Integrisanost.** Integrisani pristup proističe iz multidimenzionalnih potreba deteta i porodice i multidimenzionalnih funkcija podizanja i vaspitanja dece. Podizanje malog deteta obuhvata niz aspekata – negu, zdravstvenu zaštitu, vaspitanje, učenje, brigu i staranje,

ishranu, rekreaciju, socijalizaciju, i zalazi u različita područja javnog delovanja: socijalno, zdravstveno, prosvetno, kulturno. Osnov za integrisani pristup društvene prakse brige o deci jeste:

- sagledavanje podizanja i vaspitanja dece ranog uzrasta kao zajedničke socijalne odgovornosti (države, porodice, vrtića, škole, lokalne zajednice)
- pravo na univerzalnu dostupnost programa (deca sa dodatnim potrebama, deca različitih socijalnih, etničkih, geografskih i kulturnih sredina i porekla)
- sveobuhvatnost uzrasta (obuhvat dece uzrasta od rođenja do školskog uzrasta)
- potreba diversifikacije oblika rada sa decom i porodicom (razvijanje različitih oblika, na primer, celodnevni vrtići, poludnevni vrtići, igraonice, igrovnice, specijalizovani programi, savetovališta...)
- holističko sagledavanje dečjeg razvoja.

Na nivou sistema predškolskog vaspitanja, integrisanost znači razvijanje obuhvatnog i međusobno usklađenog sistema kojim se obezbeđuje horizontalni i vertikalni kontinuitet i kojim su obuhvaćeni svi programi koji pružaju brigu i obrazovanje za decu uzrasta od rođenja do osam godina bez obzira na to ko ih organizuje, ko finansira, kakvo je radno vreme ili sadržaj programa (OECD, 2001). Integrisanost podrazumeva i koordinisane odnose **kao mreže** (videti detaljnije pod odeljkom *Partnerstvo*) različitih servisa, programa i usluga iz sektora socijalne politike, zdravstvene zaštite, obrazovanja, kulture i programa podrške namenjenih porodici i deci ranog uzrasta.

Inkluzivnost. Inkluzivnost podrazumeva da sva deca ranog uzrasta, bez obzira na socijalno i zdravstveno stanje imaju pristup programima predškolskog obrazovanja i uključivanja u zajednicu i pravo na smisleni život. Inkluzivnost podrazumeva uvažavanje različitosti, kulturnu osetljivost, dostupnost, otvorenost i participaciju dece i porodice. To znači da se ne vrši procenjivanje da li su deca primerena određenoj društvenoj praksi (na primer, deca sa posebnim potrebama ili romska deca) već koliko je društvena praksa odgovarajuća specifičnim potrebama pojedine dece i porodica. Uvažavanje različitosti podrazumeva da deca i porodice imaju mnogo različitih i promenljivih potreba i da bez obzira na potrebe, svako dete ima pravo na kvalitetne odnose, odgovorno staranje, obrazovanje i uvažavanje. Inkluzivnost, takođe, podrazumeva da svako ko je povezan sa decom i porodicom treba da ima mogućnost doprinosa u kreiranju i razvijanju društvene prakse, a pre svega sama porodica i deca. Na primer, porodica ima ne samo pravo na izbor pojedinog programa već i pravo aktivnog učešća u donošenju odluka i kreiranju programa.

Partnerstvo. „Potrebno je celo selo da bi se podiglo dete“, kaže stara afrička poslovice. Ili, ako hoćemo da se izrazimo rečnikom struke, potreban je razvijeni socijalni kapital. Socijalni kapital čine razvijeni socijalni odnosi kao mreža uzajamne podrške kroz uzajamnu dostupnost resursa svih onih koji su na direktan i indirektan način uključeni u proces podizanja i vaspitanja dece: porodice, institucija obrazovanja (vrtići i škola), nadležnih ministarstva,

istraživača koji se bave ovom problematikom, i svih drugih institucija, servisa, organizacija, programa i pojedinaca koji se bave podizanjem i vaspitanjem dece.

Društvena praksa podizanja i vaspitanja dece dinamički je sistem koji uključuje niz aktera. Iz njihovih preklapajućih sfera interesa (npr. dobrobit deteta) i komplementarnih ili čak zajedničkih ciljeva (npr. priprema deteta za školu) ne proističe automatski partnerstvo. Postojanje komplementarnih interesa i podudarnih ciljeva pretpostavka je uspostavljanja odnosa, ali se time ne određuje *priroda* tog odnosa. Partnerstvo nije polazište odnosa, nego proces čiji je ishod podrška. Izgrađivanje partnerstva je proces koji podrazumeva učešće u mreži recipročnih obaveza i dužnosti kojima se pružaju mogućnosti učesnicima da se, u realizaciji zajedničkih zadataka i interesa, oslone jedni na druge i u tom procesu izgrađuju uzajamno poverenje. Priroda odnosa, kao partnerskog, uspostavlja se kroz proces interakcije koji odlikuje ravnopravnost, razmena, autentičnost i uvažavanje, kao osnove za uzajamno poverenje.

Ravnopravnost	<i>jednakost u mogućnosti realizacije svojih prava i moć uticaja u skladu sa svojim pravima. To znači biti jednak u pravu na koje se ima pravo, a ne identičnost prava.</i>
Autentičnost	<i>mogućnost ispoljavanja i zadovoljavanja vlastitih potreba, interesa i interesovanja i razvijanje vlastitih kapaciteta.</i>
Razmena	<i>mogućnost uzajamnog poznavanja i izgrađivanje zajedničkog značenja.</i>
Uvažavanje	<i>izgradnja vlastitog statusa na bazi kompetencija i podrška razvoju kompetencija drugog.</i>
Demokratska procedura	<i>razvijena i transparentna procedura kojom se omogućava razmena, autentičnost i ravnopravnost.</i>
Kompatibilni kontekst	<i>kontekst u kome se odnosi realizuju treba da svojom organizacionom strukturom i kulturom podržava partnerstvo.</i>

Određenjem suštine partnerstva, kao podrške proistekle iz uzajamnog poverenja i deljenja svrhe umanjuje se mogućnost dve najčešće devijacije u poimanju i realizaciji partnerskih odnosa:

- *nije svaka podrška partnerstvo*. Prva devijacija proističe iz jednostranosti perspektive. Ta jednostranost ogleda se u koncipiranju odnosa iz perspektive samo jednog aktera. Na primer, odnos saradnje vrtića sa porodicom koncipira se isključivo iz perspektive programa vrtića i njegovih potreba (volontiranje roditelja u aktivnostima programa, obuka roditelja o ciljevima programa, sastanci sa roditeljima i razgovori o temama koje određuje vrtić i sl.) čime vrtić dobija podršku roditelja, ali ne uspostavlja istinsko partnerstvo sa njima. Ili, ukoliko zakonskom regulativom država nastoji da obezbedi podršku kroz definisanje odgovornosti i obaveze obrazovnih institucija, porodice i dece, a ne sopstvenih obaveza i odgovornosti, onda nije reč o partnerstvu.

- *ne postoji partnerstvo ako nije podrška*. Druga devijacija se bazira na uspostavljanju odnosa partnerstva kojima se zapravo uzajamno ugrožava status aktera umesto da se on podržava. Na primer, koncept partnerstva porodice i vrtića sadrži često dve opasnosti: profesionalizaciju roditelja i familijarizaciju profesionalaca. Povećanje moći roditelja bez rekonstrukcije koncepta uloge profesionalaca iz koje se generiše njihova (nad)moć, izaziva nesigurnost i osećanje ugroženosti profesionalaca i ukida mogućnost istinske podrške. Obrnuto, nastojanjem profesionalaca da učine roditelje partnerima kroz podučavanje roditelja i uključivanje u proces odlučivanja bez rekonstrukcije hijerarhijskih odnosa moći, umesto da je podrška roditeljima, podupire kod roditelja otpore, nesigurnost i zavisnost od profesionalaca.

Uzajamno povezane i potkrepljujuće dimenzije procesa partnerstva – participacija, deljenje moći i poverenje – generišu suštinu partnerstva, kao mreže odnosa koji se zasnivaju na zajedničkoj moći da se kroz sudelovanje istovremeno izgrađuje zajedničko značenje i jačaju vlastiti kapaciteti za razumevanje dece i menjanje društvene prakse njihovog podizanja i obrazovanja.

Literatura:

- A Guide to General Comment 7: Implementing Child Rights in Early Childhood* (2006) UN Committee on the Rights of the Child, UNICEF and Bernard van Leer Foundation
- Capra, F. (1998) *Mreža života: Novo znanstveno razumevanje živih sustava*, Zagreb: Liberata
- Chambers, R. (2004) *Ideas for development: reflecting forwards*, Brighton: Institute of Development Studies, Working paper No 238
- Dahlberg, G., Moss, P., Pence, A. (2007) *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care - Languages of Evaluation*, 2.edition, London: Routledge
- Krnjaja, Ž. (2009) *Kontekst u učenju i podučavanju*, Beograd: Zadužbina Andrejević
- Lansdown, G. (2005) *The Evolving Capacities of The Child*, UNICEF
- Lansdown, G. (2005) *Can you hear me? The right of young children to participate in decisions affecting them*, Working Papers in Early Childhood Development, No 36
- National Scientific Council on The Developing Child. (2006) *Young Children Develop in an Environment of Relationships*, Working paper No 1
- OECD (2001) *Starting Strong: Early Childhood Education and Care*, OECD
- Pavlović-Breneslović, D., Pavlovski, T. (2000) *Partnerski odnos u vaspitanju*, Beograd: IPA/CIP
- Pianta, R. (1999) *Enhancing Relationships Between Children and Teachers*, Washington DC: American Psychological Association

- Shonkoff, J.P., Philips, D.A. (ed) (2000) *From Neurons to Neighborhoods: The science of early childhood development*, Washington DC: National Academy Press
- Siegel, D. (2001) *Toward an Interpersonal Neurobiology of The Development Mind: Attachment Relationships, "Mindsight" and Neural Integration*, *Infant Mental Health Journal*, Vol. 22(1-2), 67-94
- Trevarthen, C. i dr. (2002) *Supporting a Young Child's Needs for Care and Affection, Shared Meaning and a Social Place*, Scottish Executive
- Woodhead, M. (2005) *Early Childhood Development: a question of rights*, *International Journal of Early Childhood*, No 1, 1-19
- Woodhead, M., Brooker, L. (2008) *A Sense of Belonging*, *Early Childhood Matters* No 111